

ENE VE ZERRENİN ZİDDİYET CİHETİYLE AYİNE DARLIĞI

Nail YILMAZ¹

Öz

Bu çalışmada öncelikle Ahzâb sûresindeki bir ayette “emanet”in göklere, yere ve dağlara “teklif” edilmesinin hikmetlerini, Hz. Peygamber’in (asm) “Nefsini (kendini) bilen Rabbini bilir” hadisi ve “Ya Rabbi eşyanın hakikatini bana göster” duası ile birlikte ele alarak enaniyet ve cismaniyet arasındaki irtibatın mahiyeti ile ene ve nefis arasındaki farklılığın hakikati üzerinde durulmaktadır. Daha sonra mutlak “ene” karşısında “nisbi enaniyetler”in var edilmesinin hikmetleri, zıddiyet cihetiyle ayinedarlığın, hangi sıfatlar ile sınırlı olduğu ve zıddiyet cihetiyle ayinedarlıkta niçin “zât ve sıfat” ayırımının yapılması lazım geldiği irdelenerek çalışma nihayete ermektedir.

Anahtar Kelimeler

Nefis, enaniyet, cismaniyet, zıddiyet, ayinedarlık, mülk, melekût

MIRRORING IN TERMS OF THE EGO AND THE PARTICLE'S OPPOSITENESS

Abstract

In this article, first of all by discussing ‘the wisdom behind the offering of the trust to the heavens, the earth and the mountains in a verse in Surah Al-Ahzab’, the hadith of the Prophet (pbuh) ‘Whoever knows himself, knows his Lord’ and the prayer ‘O Lord, show me the truth of things’; it is focused on the nature of the connection between egocentricity and corporeality and the truth of the difference between the ego and the self. Then, the article concludes by examining the wisdom behind the creation of ‘relative egocentricity’ versus the absolute ‘self’; what kind of aspects mirroring in terms of opposition is limited to, and why it is necessary to make a distinction between ‘personality and character’ in mirroring in terms of opposition.

Keywords

The self, egocentricity, corporeality, oppositeness, mirroring, property, spirit realm

1 Manisa (naimyilmaz740@gmail.com)

Gönderim Tarihi: 17.05.2022, Kabul Tarihi: 25.07.2022

Giriş

Cenab-ı Hak Fussilet sûresinin “Onlara gerek içinde yaşadıkları âlemin her tarafında gerekse kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz”² âyetiyle, etrafımızda ve kendimizde tecelli eden, âfâkî ve enfüsî âyetlere bakmamızı emrederek, müşahede ettiğimiz kevnî âyetlerin emr-i mânevîsi ve kelamî âyetlerin sarîh beyanlarıyla, nev-i beşeri imana veya tahkiki imana davet ediyor.

“Ene ve Zerrenin Zıddiyet Cihetiyle Ayinedarlığı” ana başlığı altındaki bu çalışmada nefis, enaniyet ve cismaniyet gibi mahiyet ve mefhumların, zıddiyet cihetiyle, esma ve sıfatlara nasıl ayinedarlık ettiğini ve bu ayinedarlığın hangi esma ve sıfatlar ile ilgili olup olmadığını tahlil edeceğiz. Bu çalışmada genellikle, kelime odaklı değil, mâna odaklı bir yaklaşım ile âfâktan enfüseye, genelden özele doğru seyreden bir yöntem ve usûl ile bakmamızı emreden, âfâkî ve enfüsî âyetlere aklî ve kalbî cihetlerden bakarak anlamaya çalışacağız.

Yazının ana temasını mülk ve melekût âleminin en küçük mefhumları sayılan “ene ve zerre” gibi kevnî âyetlerin, “enfüsî ve âfâkî” dairelerde herkesin müşahede edebildiği ve edebileceği farklı tecelliler ile tezahürler teşkil edecektir. Çünkü “Nefsinde, bâtınında, hususî ahvalinde tefekkür ettiğin zaman derinden derine tafsilât ile tedkikat yap. Fakat âfâkî, haricî, umumî ahvalâta teemmül ettiğin vakit sathî, icmalî düşün, tafsilâta geçme. Çünkü icmalde, fezlekedede olan kıymet ve güzellik, tafsilâtında yoktur. Hem de âfâkî tefekkür, dipsiz denize benziyor, sahili yoktur. İçine dalma, boğulursun”³ teşvik ve tavsiyesine binaen “Nefsî tefekkürde tafsilâtlı, âfâkî tefekkürde ise icmal”⁴ ile iktifa edeceğiz.

Nefsin ve Eşyanın Hakikati

Ahzâb sûresinin 72. âyetinde Cenab-ı Hakk “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik. Hepsini de onu yüklenmekten kaçındı ve ondan korktu. İnsan ise onu yükledi. Gerçekten insan çok zalim, çok cahildir” buyuruyor.

Ahzâb sûresinin 72. âyeti ile ilgili *Sözler*'de yapılan tefsirde Cenab-ı Hakk'ın göklere, yere ve dağlara teklif ettiği emanetlerin çok olduğu, semavat ve arzın hamlinden korkarak imtina ettikleri cihetin “ene/enaniyet” olduğu ve insanın cehlinden dolayı onu yüklediği belirtilir.⁵

2 Fussilet 41/53.

3 Bediüzzaman Said Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, trc., Abdülmecid Nursi (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 193.

4 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 193.

5 Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 724; Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 261.

Onuncu Söz'de kısaca "ene/enaniyet" olarak ifade edilen bu "emanetler" in, "insanın istidatları" olduğuna işaret edilerek, bu istidatlara tevdi edilen mana ve vazifenin ise ene'nin, "küçücük cüz'i ölçüleriyle, sanatçılarıyla Halıkını, muhit sıfatlarını, külli şununatını, nihayetsiz tecelliyatını ölçerek bilmek" olduğu ifade edilir.⁶

Bahsin devamında, ruhun bir latifesi olan ene'nin, bir elif kadar ince, zaif ve nahifliği ve insanın diğer yarısı olan, cismaniyetten olan "zerrat"ın bir nokta kadar küçüklüğü ile beraber sema, zemin ve dağların tahammülünden izhar-ı acz ettikleri emanetleri birlikte hamlettiklerine dikkat çekilir.⁷

Bu dünyaya eşyanın hakikatini keşfetmek ve kendisinin (nefsinin) ne olduğunu bilerek, Rabbini tanımaya gelen insanın önünde, dış dünyada zerre ile iç dünyada ise ene ve enaniyetin mahiyetinin bilinmesi ile aklın önüne hakikate giden iki kapı açılır.

Çünkü Hz. Peygamber (asm) âfâkî âlemdaki eşyanın mahiyeti için "Ya Rabbi eşyanın hakikatini bana göster"⁸ diye dua ederken enfüsî âlemdaki nefsin hakikati ve mahiyetinin bilinmesiyle ilgili olarak da "Nefsini bilen Rabbini bilir ve nefsi en iyi bileniniz rabbini en iyi bileninizdir"⁹ buyurmuştur.

Bu hadiste Hz. Peygamberin (asm) bilinmesini ve görülmesini istediği, "nefsin ve eşyanın hakikati", onların kendilerine bakan ciheti değil, dünyanın birinci ve ikinci yüzleri olan Cenab-ı Hakk'ın esmasına ve ahirete bakan cihetleridir.¹⁰

Çünkü "Muhakkikîn-i evliyanın bir kısmı demişler: 'Hakikî hakaik-i eşya, esma-i ilahiyedir. Mahiyet-i eşya ise, o hakaikın gölgeleridir."¹¹ Veya "Hakikat ilmini, hakikî hikmeti istersen; Cenab-ı Hakk'ın marifetini kazan. Çünkü bütün hakaik-i mevcudat, ism-i Hakk'ın şuaatı ve esmasının tezahüratı ve sîfatının tecelliyatıdır."¹²

Kâinat kitabından nokta gibi olan zerre ile ruhun bir kuvvesi olan ene ve enaniyetle Rabbini bilmenin, müteaddid vücuhundan, bir vechi, ene ve zerrenin, esma ve sıfatların tecellilerine zıddiyet cihetiyle ayinedarlığıdır.¹³

6 Nursi, *Sözler*, 134.

7 Nursi, *Sözler*, 134, 724.

8 Sorularla İslamiyet, "Peygamberimiz'in "Ya Rabbi eşyanın hakikatını bana göster." diye dua etmesini nasıl anlamalıyız, eşyanın hakikati nedir?", 18 Mayıs 2021 tarihinde erişildi. <https://sorularlailslamiyet.com/peygamberimizin-ya-rabbi-esyanin-hakikatini-bana-goster-diye-dua-etmesini-nasil-anlamaliyiz-esyanin>.

9 İmam-ı Gazâlî. *Mearicül-Kuds.*, trc., Yaman Arıkan (İstanbul: Erkin Matbaası, 1971), 9.

10 Nursi, *Sözler*, 851.

11 Nursi, *Sözler*, 853.

12 Nursi, *Sözler*, 638.

13 Nursi, *Sözler*, 724.

Acz, fakr, kusur, eksik, ihtiyaç, cehalet ve noksaniyet gibi nekaisle hemhal olan ene ve zerre zıddiyetle, mutlak cemal ve kemalde olan esma-i ilahiyenin hazine ve define-lerinin bir anahtarı oluşu, *Sözler*'de şöyle ifade edilir:

“Ene, künuz-ı mahfiye olan esma-i ilahiyenin anahtarı olduğu gibi, kâinatın tılsım-ı muğlakının dahi anahtarı olarak bir muamma-yı müşkilküşadır.”¹⁴

Künuz-ı mahfiye olan esma-i ilahiyeyi ve kudretin gizli definelerini açacak olan ene, sadece bir anahtar değil, mahiyetinin camiiyeti itibariyle bir anahtarlar külçesidir.¹⁵ Mahiyetinin câmiyeti ve muhtelif cihetlerinin çokluğu, açılması gereken kapıların kesretindedir. Çünkü “Kâinat kapıları zahiren açık görünürken, hakikaten kapalıdır. Cenab-ı Hak, emanet cihetiyle insana ene namında öyle bir miftah vermiş ki; âlemin bütün kapılarını” açtığı içi; “Sıfât ve esmasının marifetini, enaniyete bağlamıştır.”¹⁶

Eşyanın diğer yarısını oluşturan ve Hz. Peygamber'in (asm) hakikatının bilinmesini istediği, zerrelere mürekkep olan varlık ise cismaniyettir. Cismaniyetin zahiren kesif, karanlık, soğuk ve camid oluşunun yanında esma-ı hüsnaya zıddiyet cihetiyle ayinedarlık edişi açısından bir zerreye ve zerrelere mürekkep olan cismaniyete bakılırsa onun hakikati şöyle görülür:

“Esmâ-i İlahiyenin en cem'iyetli âyinesi, ve hilkat-ı kâinatdaki makasid-ı ilahiyenin en zengini ve faal merkezi, ve ih sanat-ı Rabbaniyenin en çok çeşitleri, ve beşerin ihtiyacat dilleriyle Hâlık'ına karşı dualarının ve teşekküratının en kesretli tohumları cismaniyettir. Maneviyat ve ruhaniyat âlemlerinin en mütenevvi çekirdekleri yine cismaniyettir.”¹⁷

Said Nursî bu son cümlede “âlem-i cismaniyet”in bazı çok küçük cüz'ilerinin “ruhaniyat ve maneviyat âlemlerinin küllî mertebeleri”ne açılan birer kapı, geçilen birer köprü veya bir çeşit “berzah” olduğunu belirterek Yirmi Sekizinci Lem'a'da bu hususta biraz daha geniş izahatlara şöyle yer verir:

“Biz nasıl ki ağzımızdaki hava ile hurûfat ve kelimâtı ekiyoruz, birden sümbülüyorlar. Yani, havada, âdetâ zamansız bir anda, bir kelime bir habbe olup hâric-i havada sümbülüyor. (...) İşte, evâil-i sûredeki *آَلَمْ تَسْ حَم* gibi hurûf-ı kudsiye-i şifre-i şifre-i ilâhiye hava zerrâtı içinde zamansız münâsebât-ı dakika-i hafiye tellerini

14 Nursî, *Sözler*, 724.

15 Nursî, *Sözler*, 189.

16 Nursî, *Sözler*, 725.

17 Bediüzzaman Said Nursî, *Şualar*, (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 300.

ihtizâza getirecek birer düğüm ve birer düğme harfi oldukları (...) Mevcudât-ı havâiye olan hurûfât, kudsiyet kesb ettikçe (...) Kur'ân hurûfâtı olduğundan âhizelik vaziyetini aldığı ve düğmeler hükmüne geçtiği ve sûrelerin başlarındaki hurûfat daha ziyade o münâsebât-ı hafiyenin uçlarının merkezî ukdeleri, düğümleri ve hassas düğümleri hükmünde olduğundan, vücud-ı havâileri bu hâsiyete mâlik olduğu gibi, vücud-ı zihnileri dahi, hattâ vücud-ı nakşiyeleri de bu hâsiyetten hassaları ve hisseleri var. Demek o harflerin okunmasıyla ve yazılmasıyla, maddî ilâç gibi şifâ ve başka maksatlar hâsıl olabilir.”¹⁸

Ayrıca Nursî, cismaniyet ile ruh ve ruhaniyat arasında çok ince ve derin bağlar olduğunu, çünkü sebepler dünyasında, ruhun bazı hikmetlere binaen cismaniyet ile irtibatlandırıldığını hatta kısmen kayıtlandığını söyler. “Meselâ: Göz bir hassedir ki, ruh bu âlemi o pencere ile seyrederek.”¹⁹ Kulak penceresiyle işitir, burun vasıtasıyla kokular âlemini hisseder. Mercimek kadar olan kuvve-i hafızasına binlerce cilt kitabı yerleştirir ve hakeza...

Cismaniyetin Anası olan ‘Toprak’ ile ‘Nefsin’ Zıddiyet Cihetiyle Ayinedarlığı, En Yüksek Semavattan Hâlık-ı Semavat’a Daha Yakın Bir Yol Oluşları

Mesnevi-i Nuriye’de cismaniyetin dört temel rüknünden birisi olan toprak unsuru için şu veciz cümleler yer alır:

“Arz, âlemin kalbi olduğu gibi, toprak unsuru da arzın kalbidir. Ve tevazu, mahiyet gibi maksuda îsal eden yolların en yakını da topraktır. Belki toprak, en yüksek semavattan Hâlık-ı semavata daha yakın bir yoldur. Zira kâinatta tecelli-i rububiyet ve faaliyet-i kudrete ve makarr-ı hilafete ve Hayy, Kayyum isimlerinin cilvelerine en uygun topraktır. Nasıl ki arş-ı rahmet su üzerindedir. Arş-ı hayat ve ihya da toprak üstündedir. Toprak, tecelliyat ve cilvelere en yüksek bir âyinedir. Evet kesif bir şeyin âyinesi ne kadar latif olursa, o nisbette suretini vâzıh gösterir. Ve nurânî ve latif bir şeyin de âyinesi ne kadar kesif olursa, o nisbette esmanın cilvelerini cilâlî gösterir.”²⁰

Yirmi Sekizinci Sözde toprak unsuru ile ruhun bir sıfatı olan nefsin birçok ortak özellikleri sebebiyle daha farklı manalar yüklenmiştir:

“Nasıl toprak suya, havaya, ziyaya nisbeten kesafetli, karanlıktır; fakat masnûat-ı ilahiyenin bütün enva’ına menşe’ ve medar olduğundan bütün anasır-ı sairenin

18 Bediüzzaman Said Nursi, *Lem’alar*, (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 453-456.

19 Nursi, *Sözler*, 54.

20 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 312-313.

manen fevkine çıktığı gibi (...) kesafetli olan nefis-i insaniye; sırr-ı câmiyet itibariyle, tezekki etmek şartıyla bütün letaif-i insaniyenin fevkine çıkabilir. (...) cismaniyet; en câmi', en muhit, en zengin bir âyine-i tecelliyat-ı esma-i ilahiyedir. Bütün hazain-i rahmetin müddeharatını tartacak ve mizana çekecek âletler, cismaniyettedir.”²¹

Ene ve zerre ile ilgili bu örnekler onların kendilerine bakan yönleriyle aciz, zayıf, nahif, kesif, karanlık, cehil, camid, eksik, noksan ve kusurlu olmalarına karşın Cenab-ı Hakk'ın esmasına ve ahirete bakan cihetleriyle; i) en yüksek semavattan Hâlık-ı Semavat'a daha yakın bir yol olduğu, ii) Cenab-ı Hakkın, sîfât ve esmasının marifeti, enaniyete bağlı olduğu için, Hz. Peygamber (asm) âfâkî âlem için, “Ya Rabbi eşyanın hakikatini bana göster” derken enfüsî âlem için “Nefsini bilen, Rabbini bilir” buyurmuştur.

Bu hadis-i şeriflerde haber verildiği üzere eşyanın hakikatini ve nefsini bilen herkes, Zât-ı Akdes'in varlığını aklen idrak edebildiği ve kalben Rabbine bakabildiği gibi²² ene ve zerrat veya cismaniyet dürbün ve anahtarlarıyla da esma, sîfât ve şüunatına bakabilir. Yani ene kendindeki küçücük ölçücükler ile Cenab-ı Hakk'ın ilim, kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sîfât ve esmaların şüunatıyla, muhit, hudutsuz ve mutlak olan tecellilerini idrak eder ve onların mahiyetini yavaş yavaş anlayabilir.²³

Ene ve Nefsin Farklılığı

Buraya kadar ele aldığımız kısımlarda on civarında nefis, yirmi civarında ene kelime ve kavramları geçmiştir. Bir anlam kayması olmaması için yakın manalı bu kelimelere kısaca temas edeceğiz. Risale-i Nur külliyatında, insandan bilinmesi istenen “kendisi veya kendilik” bazen ene ile bazen de nefis kavramları üzerinden ifade edilmiştir. Bunlar müteradif kavramlar olmayıp manaları farklıdır. Çünkü nefisten kasıt, insanın nötr, yani hayra da şerre de gidebilecek hissiyatlarının tümüne verilen genel bir tabirdir. Ene, yani benlik ise nefis diye isimlendirdiğimiz, genel hissiyat ve ölçülerden, bir cüz ve bir cihazdır, gayesi ise yukarıda izah ettiğimiz gibi vahid-i kıyastır. Yani Allah'ın mutlak sîfât ve isimlerini anlamakta kullanılan bir kıyas vasıtası ve aracıdır. İrade, benlik, şehvet, gadap, akıl, heva, bunların hepsi büyük emanetin parçalarıdır. Her birinin vazifesi ve işleyişi farklılık arz eder.

Bunların emmare olan, yani; kötülük ve şer yönünün bütününe nefis denilmiş. Ene nefistendir; ama nefis eneden ibaret değildir, şeklinde tarif edebiliriz.²⁴

21 Nursi, *Sözler*, 670.

22 Nursi, *Sözler*, 354.

23 Nursi, *Sözler*, 725.

24 Sorularla Risale, “Benlik (ene)’ ve ‘enaniyet’in farkı nedir; ‘nefis’ ile ‘ene’ aynı şey midir? Bir şeyi kabul

Bu tesbitlere göre ister vahid-i kıyas yoluyla olsun, isterse ziddiyet cihetiyle ayinedarlık şeklinde olsun, nefsin ve enaniyetin asıl yaratılış gayesi marifetullahtır. Çünkü Cenab-ı Hakk, Zâriyat sûresinde **وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ** yani “Cinleri ve insanları ancak bana iman ve ibadet etsinler diye yarattım” buyuruyor. Bu âyeti şerh eden, “Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinatı) yarattım”²⁵ mealindeki hadîs-i şerifte insanların ve cinlerin niçin yaratıldıkları daha açık ve bedihi bir şekilde beyan edilmiştir.

Nursi, bu âyetin tefsirinde, âyetin evvelinde bulunan **أَعْبُدُوا** emri ilahisinin (İbn-i Abbas’ın [ra] tefsirini de naklederek) ibadetten kastedilen emrin bir manasının da insanları tevhide davet etmek yani Cenab-ı Hakk’ı isimleri ve sıfatlarıyla bilmek ve tanımak olduğunu söylemiştir.

Yukarıda zikredilen âyet ve onu tefsir eden hadîs-i şerifte Cenâb-ı Hakk, “bilinmek ve tanınmak için yarattığı halkın ve kâinatın” ilk defa nasıl ve ne şekilde başladığı ile ilgili olarak, *Kütüb-i Sîtte*’de yer alan diğer bir hadîs-i şerife göre:

“Hz. Peygamberin (asm) huzuruna (Hayber’in fethi sırasında) Yemen halkından bir grup gelerek ‘Ey Allah’ın Resûlü! Biz dinimizi öğrenmeye ve bu (yaratılış) işinin başı ne idi, onu senden sormaya geldik!’ dediler. Bunun üzerine Resûlullah (asm) mahlûkatın ve arşın başlangıcını anlatmaya başladı: ‘Bidayette Allah vardı, O’ndan önce başka bir şey yoktu. O’nun arşı suyun üzerinde bulunuyordu. Sonra gökleri ve yeri yarattı’ buyurdu. [Buhârî, Megâzî, 67, 74, Bed’u’l-Halk 1, Tevhid 22; Tirmizî, Menâkıb, 3946.]”²⁶

Muhyiddin-i Arabî bu hadîs metninde geçen “idi” anlamındaki “kâne” lafzının zaman kaydı verdiğini ifade eder. İbn Arabî; zaman ve yaratılış sürecinin, “kâne veya idi” kelimesi ile ifade edilen bir vakte tekabül ettiğini söyler.²⁷

Merhum Elmalılı Hamdi Yazır Efendi ise bu süreçte şu farklılığa dikkat çeker: Cenab-ı Hakk ezelde “inayet-i ezeliyesini, yani âlem-i takdir, halk ve icad fiillerini isdar ediyordu. Diğer bir tabirle ‘kün’ emrini veriyordu. Âlemin yaratılması bunu takip etti. Binaenaleyh halk ezeli, mahlûk zamanî oldu”²⁸ demiştir.

etmemekle, nefsinin temize çıkarmak aynı şey midir?”, 18 Mayıs 2022 tarihinde erişildi. <https://sorular-larisale.com/benlik-ene-ve-enaniyetin-farki-nedir-nefis-ile-ene-ayni-sey-midir-bir-seyi-kabul-etmemekle-nefsinin-temize-cikarmak-ayni>.

25 Zâriyat 51/56.

26 İbrahim Canan, *Kütüb-i Sîtte Tercüme ve Şerhi*, c. 6 (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016), 360.

27 Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhat-ı Mekkiye*, trc., Selahaddin Alpay (İstanbul: Esmâ Yayınları, 2001), 222.

28 Risale Haber, “Allah kâinatı yaratmadan önce ne yapıyordu?”, 18 Mayıs 2022 tarihinde erişildi. risalehaber.com/allah-kainati-yaratmadan-once-ne-yapiyordu-371941.htm.

Bu açıklamalara göre yukarıda geçen “küntü kenzen...” hadîsi ile “Bidayette Allah vardı, O’ndan önce başka bir şey yoktu” hadîsi beraber okunduğunda, varlıkta fiziki zaman/mekân faktörünün, Cenâb-ı Hakkın âlemi yaratmayı irade etmesiyle değil de, yaratmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıktığı şeklinde anlaşılıyor.

İsim ve Sıfatların Mutlak olan Tecellileri, Mahdud Alanlarda Tezahürü için Taayyün ve Teşahhusa, Bunlar için de Zıdlıklara Hem İhtiyaç Hem de Zaruret Olması

Bediüzzaman Said Nursi, eserlerinde bazı istisnalar dışında ekseriyetle, esmanın eşya şeklinde tezahürü olan varlıkların yaratılışını, ta kâinatın evveline gidip orada isbat ve izah etmek yerine, hâdiseyi şimdiki zamana getirip herkesin bildiği ve bizzat şahit olduğu müşahhas vakıalardan ve her an yaratılan varlıklardan misaller verir. Meselâ verdiği yağmur örneğinde şöyle der:

“Yağmur geliyor. Yağmuru zahiren intac eden esbab; hayvanatı düşünüp, onlara acıyıp merhamet etmekten ne kadar uzak olduğu malûmdur. Demek hayvanatı halkeden ve rızıklarını taahhüd eden bir Hâlık-ı Rahîm’in hikmetiyle imdada gönderiliyor. Hattâ yağmura ‘rahmet’ deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve faideleri tazammun ettiğinden, güya yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattur etmiş, katre katre geliyor.”²⁹

“Katreler suretinde hazine-i Rabbaniyeden akıyor.”³⁰

Daha sonra yağmur örneğini küllileştirerek kâinat çapında cereyan eden bütün maddî ve manevî hâdisatı ve vakıatı, yağmurla temsil ve teşbih edip şu örneği verir: “Güya umum inkılablar ve küllî tahavvüller, birer manevî yağmurdur”³¹ ki:

“Şu mahlukatın şu seyelanı, gayet hakîmane rahmet ve ihsan dairesinde; ve şu seyeranı, gayet alîmane hikmet ve intizam dairesinde; ve şu cereyanı, gayet Rahîmane şefkat ve mizan dairesinde baştan aşağıya kadar hikmetlerle, maslahatlarla, neticelerle ve gayelerle yapıyor. (...) kudretiyle hayat verip tavzif eder. Sonra hikmetiyle terhis edip mevte mazhar eder; âlem-i gayba gönderir. Daire-i kudretten daire-i ilme çevirir.”³²

29 Nursi, *Sözler*, 928.

30 Bediüzzaman Said Nursi, *Asa-yı Musa* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 127.

31 Nursi, *Sözler*, 315.

32 Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 342-343.

İmam-ı Rabbani'nin (ra) kâinatın evveline giderek "Cenab-ı Hakk, mutlak tecelli halindeyken, tecellisini kısıtlayarak eksilterek veya kayıt altına"³³ alması şeklinde yapmış olduğu yaratılış ve âlem tarifini Bediüzzaman *Sözler*'de daha müşahhas hale getirip yaratılmış olan "şeyler"i veya isim ve sıfatların mutlak olan tecellilerini, mahdud alanlarda tezahür eden, taayyün ve teşahhusunu ikiye ayırarak tahlil eder:

- Varlığın kendimizle alakalı hissi (psikolojik) yönüne ene veya nefis der.
- Varlığın vücud-ı haricî boyutu olan, cismanî veya fizikî kısmına mevcudat (tabiat) ve onun en küçük birimine zerre der.

Daha sonra da isim ve sıfatların mutlak olan tecellileri, mahdud alanlarda ene ve zerre şeklinde tezahürü için taayyün ve teşahhusa, bunlar için de zıdıklara hem ihtiyaç hem de zaruret olduğu belirtilir.

Bu zarurete binaen, Risale-i Nur külliyyatına göre ene ve zerrenin yaratılışının en önemli hikmetlerinden birisi zıddiyet cihetiyle ayinedarlıktır. Esmanın eşya veya varlık şeklinde tezahürünün maddî ve fizikî cihetle ilk mukaddimesi olan zerrenin ve onun terkipleri olan cismaniyetin, yaratılış biçimleri Risale-i Nur külliyyatının, birçok yerinde zıddiyet kelimesiyle ifade edildiği gibi bazen de şu kelimelerle ifade edilir:

- Tecessüm
- Takattür
- Tecessüd, incimad, mücessem³⁴
- İn'ikad³⁵

Risale-i Nur külliyyatında insan ve yağmur gibi müşahhas örnekler ile "esmanın eşya şeklinde tezahürünü" ifade eden bu kelimelerin geçtiği metinler dikkatli okunduğu zaman, canlı varlıklar ile ilgili cümlelerde "tecessüd, incimad, ve mücessem" gibi kelimeleri kullanılırken cansız varlıklar ile ilgili cümlelerde ise "in'ikad, tecessüm ve takattür" kelimeleri kullanılır. Birkaç örneğini verirsek;

"Hattâ yağmura "rahmet" deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve faideleri tazammun ettiğinden, güya yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattür etmiş, katre katre geliyor."³⁶

33 Ömer Asaletin Oruç, 11 Ağustos 2021 tarihinde erişildi, <http://derinakintilar.com/35/sifat-ve-suunat-farki-ve-birlik-ile-iligisi>.

34 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 237.

35 Bediüzzaman Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, trc., Abdülmecid Nursi (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 328-331.

36 Nursi, *Sözler*, 928.

“İnsan, hikmet ile yapılmış bir masnudur. Ve Sâni'in gayet hakîm olduğuna, yaptığı vuzuh-u delalet ile sanki mücessem bir hikmet-i nakkaşedir. Tecessüd etmiş bir ilm-i muhtardır. İncimad etmiş bir kudret-i basîre olduğu gibi..”³⁷

Fakat canlı veya cansız, tecessüd, incimad, tecessüm, mücessem ve takattür kelimeleriyle ifade edilen bu varlıklar, zahiren ve fiili durumları itibarıyla sanki “hilkat hükümeti”ne bir “zıddiyet” veya “muhalefet” unsuru gibi görünür. Çünkü bu varlıkların ortaya çıkışları, esma ve sıfat tecellilerinin (sanki veya zahiren) tahdit edilmesi veya mutlakın mukayyed ile sınırlandırılmasıyla var olmuşlar gibi görünüyor.

Mesela Otuzuncu Söz'de ene ve zerrenin var oluşları ve lisan-ı halleri itibarıyla “Buraya kadar benim, ondan sonra onundur” diyerek mutlak mülk üzerinde bir hak iddia ederek taksimat ve tahdit yaptığı ifade edilir.³⁸

Zahiren menfi gibi görünen bu “tahdit ve zıddiyet”lere hikmet nazarıyla bakıldığı zaman hakikatte bir menfilik olmadığı, “O (Allah) her şeyi en güzel şekilde yarattı”³⁹ âyetinin tefsiri ve ışığı altında mütalaa edilir:

Bu ayetin muvacehesinde hadisata bakıldığı zaman “Kâinattaki her şey, her hâdiseye bizzât güzeldir, ona hüsn-ü bizzât denilir. Veya neticeleri cihetiyle güzeldir ki, ona hüsn-ü bilgayr denilir.”⁴⁰ Çünkü:

“Kâinatta maksud-ı bizzât ve küllî ve şümullü olarak yaratılan ancak kemaller, hayırlar, hüsünlerdir. Şerler, kubuhlar, noksanlar ise; hüsünlerin, hayırların, kemallerin arasında görülmeyecek kadar dağınık ve cüz'iyet kabîlinden tebaî olarak yaratılmışlardır ki; hayırların, hüsünlerin, kemallerin mertebelerini, nev'lerini, kısımlarını göstermeye vesile olsunlar ve hakaik-i nisbiyenin vücuduna veya zuhuruna bir mukaddeme ve bir vâhid-i kıyasî olsunlar.”⁴¹

“Binaenaleyh umum fününunun şehadetleriyle ve nazar-ı hikmetten neş'et eden istikra-i tâmmın tasdikıyla sabittir ki: Hilkat-ı âlemde maksud-ı bizzât ve galib-i mutlak, yalnız hüsn ve hayr ve hak ve kemaldır. Amma şer ve kubh ve bâtil ise; tebaiye ve mağlube ve mağmuredirler. Eğer çendan savlet etseler de muvakkattır.”⁴²

Muhammed İkbâl'de aynı manayı “Âlem, Allah'ın karşısında duran bir ‘muhalefet unsuru’ değil, bilakis bir ‘sünnetullah’⁴³ olduğunu beyan eder.

37 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 237.

38 Nursi, *Sözler*, 726.

39 Secde 32/7.

40 Nursi, *Sözler*, 314.

41 Nursi, *İşârâtü'l-İcâz*, 50.

42 Bediüzzaman Said Nursi, *Muhakemat* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), 51.

43 Mehmet S. Aydın, “Muhammed İkbâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22 (Ankara: TDV Yay,

Said Nursi *Şualar*'da "sünnetullah" kanununu, Cenab-ı Hakk'ın, kelam sıfatından gelen hakaik-i İslâmiye ve imaniyenin, akla ve hiss-i zahiriye göre menfî gibi görünen her bir meselesinin dahi, müsbet bir hakikatin ünvanı ve perdesi olduğunu söyler. Veya kudret sıfatından gelen kevnî âyetlerdeki hiss-i zahiriye münasip düşmeyen, yaratılışların da birçok müsbet hakikatlerin perdesi ve ünvanı olduğunu ifade eder.⁴⁴

Ayrıca sünnetullah kanunlarında cârî olan, zıddiyet yönüyle tezahür eden hikmetlere dikkat çeker. Çünkü acz, zaaf, kusur, naks, fakr gibi menfi cihetle, esma ve sıfat tecellilerine âyine oluşun, büyük ve derin manaları olduğunu izah ederek, aslında bu zıddiyet ve zahirî muhalefetin zannedildiği gibi olumsuz bir şey olmadığını söyleyip, âfakî ve enfüsî âlemlerdeki tecelli ve tezahürlerini çok farklı örnekler ile izah eder.

Zıddiyette Âfakî ve Enfüsî Boyutlar

Âfakî âlemdeki zıddiyet:

"Evet şu mevcudat âyinelerdir. Fakat zulmet nura âyine olduğu gibi, hem karanlık ne derece şiddetli ise o derece nurun parlamasını gösterdiği gibi, çok cihetlerle zıddiyet noktasında âyinedarlık ederler. Meselâ nasilki mevcudat acziyle kudret-i Sâni'a âyinedarlık eder, fakrıyla gınasına âyinedar olur."⁴⁵

Enfüsî âlemdeki zıddiyet: Enfüsî âlemdeki zıddiyetin en önemli numunesi nefis olduğu için nefsi muhatap alarak onunla yaptığı bir mükâlemde şöyle der:

"Şimdi ey nefis! Birkaç sözde kat'î isbat etmişiz ki; asıl mahiyetin kusur, naks, fakr, acizden yoğrulmuştur ki; zulmet, karanlığın derecesi nisbetinde nurun parlaklığını gösterdiği gibi, zıddiyet itibariyle sen, onlarla Fâtır-ı Zülcelal'in kemal, cemal, kudret ve rahmetine âyinedarlık ediyorsun."⁴⁶

Âfakî ve enfüsî âlemde yapılan bu genel tanımlamadan sonra Otuzuncu Söz'de; i) melekût âleminde olan 'nefsin' en küçük bir versiyonu veya cüz'ü olan, 'ene' ile, ii) varlığın mülk boyutunun en küçük bir temsilcisi olan zerrenin mahiyeti ile ilgili daha tafsilatlı bilgilere yer verilir.

Sözler'de ene ile ilgili tafsilatın ve tahlillerin yer aldığı ve bahsimize doğrudan temas eden soru ve cevap şeklinde müzakere edilen bir bölümünde şöyle denilir:

2000), 19.

44 Nursi, *Şualar*, 143.

45 Nursi, *Mektubat*, 344.

46 Nursi, *Sözler*, 481.

“Niçin Cenab-ı Hakk’ın sıfât ve esmasının marifeti, enaniyete bağlıdır?

Çünkü mutlak ve muhit bir şeyin hududu ve nihyeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez ve üstüne bir suret ve bir taayyün vermek için hükmedilmez, mahiyeti ne olduğu anlaşılmaz. Meselâ zulmetsiz daimî bir ziya, bilinmez ve hissedilmez. Ne vakit hakikî veya vehmî bir karanlık ile bir had çekilse, o vakit bilinir.

İşte Cenab-ı Hakk’ın ilim ve kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sıfât ve esması; muhit, hududsuz, şeriksiz olduğu için onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve his-solunmaz. Öyle ise hakikî nihayet ve hadleri olmadığından, farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da enaniyet yapar. Kendinde bir rububiyet-i mevhome, bir mâlikiyet, bir kudret, bir ilim tasavvur eder; bir had çizer. Onun ile muhit sıfatlara bir hadd-i mevhum vaz’eder.

‘Buraya kadar benim, ondan sonra onundur’ diye bir taksimat yapar. Kendindeki ölçücükler ile, onların mahiyetini yavaş yavaş anlar. Meselâ daire-i mülkünde mevhum rububiyetiyle, daire-i mümkünatta Hâlıkının rububiyetini anlar ve zahir mâlikiyetiyle, Hâlıkının hakikî mâlikiyetini fehmeder ve ‘Bu haneye mâlik olduğum gibi, Hâlık da şu kâinatın mâlikidir’ der ve cüz’î ilmiyle onun ilmmini fehmeder ve kesbî san’atçıyla o Sâni’-i Zülcelal’in ibda-i san’atını anlar.

Meselâ ‘Ben şu evi nasıl yaptım ve tanzim ettim. Öyle de şu dünya hanesini birisi yapmış ve tanzim etmiş’ der ve hâkeza... Bütün sıfât ve şunat-ı ilahiyeyi bir derece bildirecek, gösterecek binler esrarlı ahval ve sıfât ve hissiyat, ene’de münderiçtir.”⁴⁷

Zıddiyet cihetiyle ayinedarlıkta mülk ve melekût boyutunun diğer örnekleri:

Bediüzzaman daha sonra zıddiyet itibarıyla ayinedarlık ciheti için, fizikî âlemden hava, su ve toprağın güneşin tecellilerine mazhar olmalarındaki farklılıklara şu örnekleri verir:

“Nasılki arş-ı rahmet su üzerindedir. Arş-ı hayat ve ihya da toprak üstündedir. Toprak, tecelliyat ve cilvelere en yüksek bir âyinedir. Evet kesif bir şeyin âyinesi ne kadar latif olursa, o nisbette suretini vâzih gösterir. Ve nuranî ve latif bir şeyin de âyinesi ne kadar kesif olursa, o nisbette esmanın cilvelerini cilâlî gösterir. Meselâ:

- Hava âyinesinde yalnız şemsin zâif bir ziyası görünür.
- Su âyinesinde şems, ziyasıyla görünürse de elvan-ı seb’ası görünmüyor.
- Toprak âyinesi çiçeklerinin renkleriyle şemsin ziyasındaki yedi rengi de gösterir.”⁴⁸

47 Nursi, *Sözler*, 725-726.

48 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 312-313.

Ayrıca “Nasıl toprak suya, havaya, ziyaya nisbeten kesafetli, karanlıktır; fakat masnuat-ı ilahiyenin bütün enva’ına menşe’ ve medar olduğundan bütün anasır-ı sairinin manen fevkine”⁴⁹ çıktığını belirtir.

Melekût Boyutuyla Zıddiyet

Mülk boyutundaki zerre/eşya ile melekût boyutundaki ene ve enaniyetin mahiyetine baktığımızda, esma ve sıfatların mutlak ve muhit tecellilerine ayinedarlıkta acz ve fakr cihetiyle olan, zıddiyetleri ve muhalefetleri en önemli ortak özelliklerinden birisi olduğu görülür.

Ene ve enaniyetin mahiyeti Otuzuncu Söz’den yaptığımız iktibasta “Cenab-ı Hakk’ın ilim ve kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sıfât ve esması; muhit, hududsuz, şeriksiz olduğu için onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve hissolunmaz. Öyle ise hakikî nihayet ve hadleri olmadığından, farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da enaniyet yapar” denildikten sonra enaniyetin bunu nasıl yaptığı şöyle anlatılır: Ene;

- Kendinde bir rububiyet-i mevhumu,
- (Bir mâlikiyet, bir kudret, bir ilim tasavvuruyla farazî bir had çizerek,)
- Onun ile muhit sıfatlara bir hadd-i mevhum vaz’eder. (Ve)
- ‘Buraya kadar benim, ondan sonra onundur’ diye bir taksimat yapar.”

Fakat ‘enaniyetin’ sıfât ve esmanın muhit ve hudutsuz olan tecelliyatı üzerinde yapmış olduğu bu taksimat hakiki olmayıp, kendi mahiyeti gibi farazî ve vehmîdir. Yani “Enaniyetin, (bu tavrı olan) haksız temellük, âyinedarlığını bilmemek ve mevhumu muhakkak bilmekten ileri gelir.”⁵⁰ ‘Ene’ bu farazî ve vehmî olan, tahayyül ve tevehhümünü, kalbin en zayıf hadimleri arasında olan, tasavvur ve tahayyül hisleri üzerinden yapar.⁵¹

Bu müthiş analogide esma ve sıfatların ‘zıddı’ olan ve ‘nefsin’ mahiyetinde bulunan acz, zaaf, kusur, naks ve fakr gibi menfi sıfatlara rağmen, enenin daire-i mülkünde mevhum rububiyetini ilan etmesine kadar, geçici olarak izin verildiği görülür.

Bu teşbihte bahsimizin ana fikrini oluşturan en önemli cümle: esma ve sıfatların mutlak, muhit ve hudutsuz olan tecellisi üzerinde ene ve ‘enaniyetin’, malikiyet dava edip, ‘zıddiyet’ cihetiyle, ayınadarlık için temsîlî ve farazî de olsa hat çekmesidir.

49 Nursi, *Sözler*, 670.

50 Nursi, *Şualar*, 120.

51 Bediüzzaman Said Nursi, *Arapça Mesnevî-i Nurî*, trc., Ümit Şimşek (İstanbul: Nesil Yayınları, 2009), 296.

Nursi, 'enenin' bu durumunun miri malı üzerine gecekodu yapan bir adam gibi: "Buraya kadar benim, ondan sonra onundur" diye farazî ve vehmî bir malikiyet dava ettiğini söyleyerek, Eneye şöyle der: "Ey ene! Sen hududlar ve kayıtlar ile öyle sıkışmış bir acz-i mutlak ve fakr-ı mutlaksın ki bu vehmi ve farazi tasavvurunla esma ve sıfatlara hakiki bir hudut ve kayıt koyamazsın"⁵² der.

Sonrada "Ehakkın müddet-i taharrîsi zamanında, bâtılın vücuduna bir nev'i müsa-maha var" diyerek 'enenin' zahiri, geçici, farazî ve vehmi olan bu malikiyet duygusunun makûl olduğunu çünkü zihnî ve fikri idrak duygusunun bu merhaleyi yaşamadan, esma ve sıfatların mutlak, muhit ve hudutsuz olan tecelli ve tezahürlerini anlaması mümkün olmadığı üzerinde durur.

Daha sonrada; 'enenin' "Ben şu evi nasıl yaptım ve tanzim ettim. Öyle de şu dünya hanesini de birisi yapmış ve tanzim etmiş." Cümlesiyle de benlik ve malikiyet duygusunun idrak ve işleyiş biçimini nazara vererek, bunun çok mühim bir akıl ve mantık yürütme biçimi olduğunu söyler.

Çünkü bu şekilde 'Ene'de: "Bütün sıfât ve şununat-ı İlahiyeyi bir derece bildirecek, gösterecek binler esrarlı ahval ve sıfât ve hissiyatın munderiç"⁵³ olduğunu belirtmekle 'enenin' mahiyeti ve işlevi ile ilgili çok önemli bir tespit yapmış olur. Çünkü "Bazen, bir anahtar bir hazineden (daha) ziyade ehemmiyetli"⁵⁴ olur.

Mülk Boyutunun Yaratılışı ve Zıddiyet

Bediüzzaman Said Nursi eserlerinde, 'mülk boyutunun yaratılışını' afakî dairede 'semayı' ve 'yıldızları'; enfüsî dairede ise varlıkları meydana getiren ve cismin en küçük parçası olan 'zerreyi' veya 'atomu' modelleyerek izah eder.

Yaratılışın genel bir tanımlaması ve tarifi için önce, kâinatı ve âlemi çok büyük bir ağaç ile temsil ederek konuya şöyle bir giriş yapar ve der:

"Şu kâinata nazar-ı hikmetle bakıldığı vakit, azîm bir şecere manasında görünür. Ve şecerenin nasıl dalları, yaprakları, çiçekleri, meyveleri vardır. Şu şecere-i hilkatin de bir şıkkı olan âlem-i süflinin; anasır dalları, nebatat ve eşcar yaprakları, hayvanat çiçekleri, insan meyveleri hükmünde görünür."⁵⁵

52 Nursi, *Arapça Mesnevî-i Nurî*, 305.

53 Nursi, *Sözler*, 726.

54 Nursi, *Mektubat*, 603.

55 Nursi, *Sözler*, 788.

Bu giriş cümlesinde kâinat bir ‘şecere-i hilkat’ şeklinde temsil edilirken, *Lem’alar*’da nakledilen bir hadis-i şerifin tefsirinde **السَّمَاءُ مَوْجٌ مَّكْفُوفٌ** Yani: "Sema, emvacı karardade olmuş bir denizdir"⁵⁶ teşbihiden hareketle Kâinat ve âlem cismanî boyutu cihetiyle, içinde küçük ve büyük balıkların yüzdüğü bir denize benzetilir. Bu teşbihte;

- Deniz esir maddesini,
- Büyük balıklar yıldızları,
- Çok küçük balıklar ise zerrelere veya atomları temsil eder.⁵⁷

Bazıları hadiste geçen ‘mekfûf’ kelimesine ‘men’ olunmuş, yasak edilmiş veya durdurulmuş gibi manalar vermişler. Bu farklı anlamlara göre hadiste geçen ‘Mevc-i mekfûf’ tabiriyle bu Hadis-i Şerifi; “Sema, dalgaları durdurulmuş veya dondurulmuş bir denizdir” şeklinde de anlamak mümkün oluyor. Nursi, Kayyumiyet bahsinde, bu hadis-i şerife atfen yapmış olduğu izahatta yıldızları ve atomları bir anda görebilecek bir dürbün misali verir ve der:

Esir maddesinden oluşan sema denizine ve atomlara nazar-ı dekaik aşına ile başta: “Hayalimizi bütün kâinatı temaşa edecek; biri, en uzak şeyleri; diğeri, en küçük zerrelere gösterecek iki dürbün yapıp;

Bakıyor (ve) görüyoruz ki, milyonlar küreler, yıldızlar, direksiz olarak havadan daha latif olan madde-i esîriye içinde kısmen durdurulmuş, kısmen vazife için seyahat ettiriliyor.

Sonra hayalen ikinci dürbünüyle bakıyoruz görüyoruz ki, zîhayat mahlukat-ı arzînin herbirinin zerrat-ı vücudiyeleri, yıldızlar gibi muntazam bir vaziyet alıp hareket ediyorlar. (Zerratın bu hareketleri) seyyar yıldızlar gibi, mevlevîvari iki hareket-i muntazama ile hareket”⁵⁸ ettikleri görülüyor der.

Nursi, bu cümle ile “Sema, emvacı karardade olmuş bir denizdir” hadisini biraz daha açarak farklı manalar yükler; şöyle ki:

- Evvela Sema denizini meydana getiren unsurun ‘esir maddesi’ olduğu,
- Sonra ‘Mevc-i mekfûf’ tabiriyle semadaki yıldızların ve cismanî varlıkların en küçük boyutu olan zerratın/atomların, hareketlerinin “durdurulmuş veya dondurulmuş” olmaları tamamen değil ‘kısmen’ olduğu,

56 Nursi, *Lem’alar*, 127.

57 Nursi, *Lem’alar*, 127.

58 Nursi, *Lem’alar*, 630.

• Çünkü Hadis-i Şerifteki teşbihin sadece hareket ile ilgili olmadığı belki yıldızların ve zerratin taayyün ve teşahhusatları; yani her bir yıldız ve zerrati diğerlerinden temyiz ve tefrik edici özelliklerinin olduğu,

• Ayrıca sema denizindeki yıldızların ve onların en küçük boyutu olan zerratin 'kısmen' dediği hareketlerinin de 'mevlevîvari iki çeşit hareket-i muntazama' oldukları belirtilir.

Şecere-i hilkat ve sema denizinin yıldız ve zerre temsillerine 'nazar-ı dekaik-aşına' bir nazar ile bakıldığı zaman; her ikisinin evvelinde bir hareketin olduğu, daha sonra bu hareketin 'nisbî ve kısmî' ölçeklerde 'durdurularak' veya 'dondurularak' varlıkların taayyün ve teşahhusla birer muayyen hüviyet kazandıkları belirtilir. Bilahare bu taayyün ve teşahhus eden varlıkların yani, 'şecere-i hilkatın' dalları, yaprakları, çiçekleri, meyveleri olduğu belirtilerek;

- Anasır dalları,
- Nebatat ve eşcar yaprakları,
- Hayvanat çiçekleri,
- İnsanlara ise meyveleri denilir.

Kâinatın ve içindekilerin yaratılışı ile ilgili verilen ağaç ve sema örneğinde,

• Dondurulmuş veya durdurulmuş sema denizi ile
• 'Yaratılış ağacındaki' varlıkların dal, yaprak, çiçek ve meyve ile temsil edilmesi, 'Esmanın eşya şeklinde tezahürünün' müşahhas örnekleridir.

Ayrıca sema denizinin dondurulmazdan veya durdurulmazdan evvel, yani 'Esmanın eşya şeklinde tezahürü' olan, Şecere-i hilkatın' dal, yaprak, çiçek ve meyve şeklinde görünmezden evvel, var olduğu anlaşılan Ulûhiyet dairesindeki hal, hareket ve fiili durumun:

Zât-ı Âkdesin; şe'n, şununat, esma ve sıfatlarının mutlak, muhit, kayıtsız, hudutsuz ve nihayetsiz 'gayr' olmaksızın kendi kendine bir tecelli halinde olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹ Çünkü:

- Dondurulmuş veya durdurulmuş sema denizi ile
- Şecere-i hilkatın' dal, yaprak, çiçek ve meyve şeklinde görünüşleri;

Esmâ ve sıfatların mutlak ve muhit alan tecellilerini, 'kısmen kayıtlayan ve kısıtlayan', 'Kün' emriyle, 'zıddiyet cihetiyle 'ayinedarlığa' izin verilmesi (veya görmek ve

59 Risale Haber, "Allah kâinatı yaratmadan önce ne yapıyordu?", 18 Mayıs 2022 tarihinde erişildi. risalehaber.com/allah-kainati-yaratmadan-once-ne-yapiyordu-371941h.htm.

görünmek sırr-ı muktezasınca irade edilmesi) yaratılışa ait verilen ilk emirler veya kayıtlar olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmacı yazar Sadık Yalsızuçanlar bu meselede çok önemli bir noktaya dikkat çekerek şöyle der:

“Kutsal kitaplar Rabbimizin bizimle konuşması değildir, sadece O’ndan gelen emirdir. O emreder ve O’nun ‘emr’iyle gerçekleşir varlık. Varlık gerçekte Allah’ın varlığıdır ve var olanlar da O’nun bin bir Esmâ’sının donmuş halleridir. Eğer tecelli sürekli ve kesintisiz olmasaydı var olanlar donuk, kristalize ve kaskatı olurdu. Var olanlardaki hareket Esmâ’nın kesintisiz tecellisindedir.”⁶⁰

Burada en dikkat çeken cümle, eşyada görünen ‘hareketin Esmâ’nın kesintisiz tecellileri’ ile meydana gelişinin nazara verilmesidir. Said Nursi eserlerinde Esmâ’nın kesintisiz tecelli halinde oluşunu Kayyumiyet bahsinde, ‘kayyum değerler’ muvacehesinde mütalaa eder.

İmam-ı Rabbanî, Muhiddin-i Arabî ve Yunus Emre’ye göre, esmanın eşyada tecelli ve tezahür edişi ilgili görüşleri:

İmam-ı Rabbanî: Yaratılış ve fiziki zaman süreciyle ilgili olarak, yaratılışın başlamadan önceki hâli ile başladıktan sonraki hâlini şöyle izah eder: “Bir ve tek olan Allah, mutlak tecelli halindeyken yalnızdır, kendi kendiyedir ve hiçbir şey yaratmıyordu”...

Tecellisini kısıtladığında ve kayıt altına almaya başladığında, (eşya) var olmaya başlar. Allah’ın İsim ve Sıfatları da bu kayıtlardır. Bir başka deyişle Allah tecellisini çeşitli biçimlerde eksilterek şeyleri ‘var, çok ve çeşitli’ yapıyor”⁶¹ der.

Muhiddin-i Arabî: ‘Esmânın eşyada tezahürünü’ özetle şöyle tarif eder:

“Kâinatta yaratılan bütün eşya ve varlık, o Sonsuz, Hakk ve Mutlak Varlığın tecelli ettiği ‘nokta taayyünleri’ ve teşahhuslarıdır. Esmâ ve sıfatlar ise o şekillerin alâmetleridir; şekiller belli olduktan sonra onlara takılan işaretlerdir ki, diğer şekiller ile karışmasınlar.”⁶²

Hz. Mevlana ise şöyle der: “Bizim ‘a’yân-ı sâbite’imiz, Hakk’ın sıfât ve esmâsının ilm-i ilâhîsine mün’akis olan zilleridir.”⁶³

60 Sadık Yalsızuçanlar, “Varlık Müslimdir”, *Köprü* 91 (Yaz 2005): 140.

61 Ömer Asaletin Oruç, 11 Ağustos 2021 tarihinde erişildi, <http://derinakintilar.com/35/sifat-ve-suu-nat-farki-ve-birlik-ile-iligisi>.

62 Bahaeddin Sağlam, “Marifet-i İlahiye ile İlgili Üç Önemli Not”, 20 Temmuz 2022 tarihinde erişildi, <http://www.turkish-media.com/forum/blogs/entry/4820-marifet-i-ilahiye-ile-iligili-uc-onemli-not>.

63 Ahmed Avni Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. 1 (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009), 315.

Yunus Emre ise: Aynı manaları aşk meşrebince ve şiir lisanıyla az farkla; ilim, irade ve kudret tecellilerinin tezahürlerinin insan şeklinde cismanî âlemde görünmesine, 'Ete kemiğe büründüm /Yunus diye göründüm' şeklinde terennüm eder.

Matüridiler ile Eş'ariler ve İmam-ı Gazali' arasında, tekvîn sıfatı üzerine yapılan tartışmaların hulasası

İslam âlimleri arasında Cenab-ı Hakk'ın 'tekvîn sıfatı' üzerine yapılan tartışmalar, daha ziyade 'Hâlik/hâlikiyet' sıfatının, 'zaman' ile olan nispeti ve irtibatı üzerine yoğunlaşmıştır.

Yukarı bölümlerde görüşlerini iktibasla naklettiğimiz, Elmalılı Hamdi Yazır, bu çok teknik, derin ve ilmi olan bir tartışmayı, 'Halk ezeli, mahlûk zamanî olmuştur' cümlesiyle, çok kısa ve gayet veciz bir şekilde özetlemiştir. Meselenin nirengi noktası olan, 'tekvîn sıfatının bilkuve ve bilfiil' halinin veya 'tekvîn ile mükevvenin' ayrıştırılmasıyla tavazzuh etmiştir.

Çünkü 'Hâlik/hâlikiyet' mertebesinde, 'bilkuve ile bilfiil' safhaları dikkate almak veya 'tekvîn ile mükevvenin' ayırmak, bizi 'taaddüdü kudema' fikrine ve riskine düşmekten koruyor. Matüridiler ile Eş'ariler arasındaki, 'tekvîn sıfatının ezeli' olup olmadığına dair olan bu ihtilafı, Matüridiler, tekvin ile mükevveni birbirinden ayırarak çözmüşler. Yani Matüridi imamlarının içtihadına göre: "tekvîn ezeli, mükevvenatin ise zamana bağlı olarak hâdis"⁶⁴ olduğunu söylemişler.

Eş'ariler ile Matüridiler arasındaki bu çetin ihtilafı, yaklaşık iki asır sonra, İmam-ı Gazali' Hz. çözmüş. "Gazzâlî bu iki grup arasındaki ihtilâfın ilmî bir temele dayanmadığını belirterek Allah'ın ezelde bilkuve, daha sonra da bilfiil yaratıcı olduğunu söylemenin sakıncalı görülmediğini belirtmiştir."⁶⁵

Hz. Bediüzzaman'a Göre, Yaratılışın Mahiyeti ve Farklı Merhaleleri

Yaratılışın 'afakî' boyutu mezkur hadis-i şerifte 'Mevc-i mekfûf' tabiriyle donmuş bir deniz şeklinde tasvir ve temsil edildiği gibi Bediüzzaman kâinatın 'enfüsî' boyutundaki en küçük bir modeli olan insanı, 'Mevc-i mekfûf' hadis-i şerifi muvacehesinde şöyle tasvir ve tarif eder.

"İnsan, hikmet ile yapılmış bir masnudur. Ve Sâni'in gayet hakîm olduğuna, yaptığı vuzuh-u delalet ile sanki mücessem bir hikmet-i nakkaşedir.

64 Ekrem Sefa Gül, "Âlemin Hudûsü, Tikellerin Zamansallığı ve Değişebilirliği ile İnsan Özgürlüğü Bağlamında İlâhî Sıfatların Ezeliliği", *Kader* 16 (2018): 133.

65 Bekir Topaloğlu, "Hâlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15 (Ankara: TDV Yay., 1997), 304.

Tecessüd etmiş bir ilm-i muhtardır. İncimad etmiş bir kudret-i basîre olduğu gibi öyle bir fiilin mahsulüdür ki, istidadı irade ettiği şeyi kendisine veriyor.”⁶⁶

Cümlede kullanılan kelimelere dikkat ettiğimiz zaman, hadiste âlemin afakî boyutu olan sema için ‘Mevc-i mekfûf’ tabiriyle donmuş bir deniz şeklinde tarif edildiği gibi;

Bediüzzaman da bu hadisi şerif muvacehesinde; İlim, irade ve kudret gibi sıfatların, âlemin enfüsî boyutunu temsil eden ve canlı varlıkların bir misal-i musağğarı ve halifesi olan, insandaki tecelli ve tezahürlerini, “tecessüd, İncimad ve mücessem” kelimeleriyle ifade etmiştir.

Ayrıca ‘Esmanın eşya şeklinde tezahürü’ hususunda, İmam-ı Rabbaninin ve Muhyiddin-i Arabînin izahatlarını, Müttekellimîn ulamasının isbat-ı Vâcib-ül Vücut meselesindeki; “Âlem, mütegayyirdir. Her mütegayyir, hâdistir. Her bir hâdisin, bir muhdisi, yani mûcidi var. Öyle ise bu kâinatın kadîm bir mûcidi var”⁶⁷ diyerek yapılan izah tarzına benzerliği cihetiyle, usul bakımından bu tarzı tercih etmez.

Çünkü daha ziyade kâinatın evveline giderek yapılan Saniin isbatı ve eşyanın yaratılışları ile ilgili bu izahatları statik oluşları cihetiyle Kur’ani bir usul olmadığını söyler.

Özellikle İmam-ı Rabbanî ve Muhyiddin-i Arabînin, ‘Esmanın eşya şeklinde tezahürü’ hususundaki izahatlarını, yani eşyanın ilk yaratılışı olan ‘ibda’ veya ‘icad’ cihetini “Cenab-ı Hak önce bir cevhereyi, bir maddeyi yaratmıştır”⁶⁸ diyerek onlara katılmasında, ‘inşa’ boyutunu çok fazla nazara vermedikleri için eksik bulunduğunu ima eder.

Çünkü yaratılışın ‘ibda ve inşa’ ciheti veya ‘halk ve icad’ boyutları kâinatın evvelindeki ilk yaratılış ile olmuş bitmiş değildir. Sürecin devam ettiği ile ilgili Hûd sûresindeki yedinci ayete dikkat çeker.

وَ كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ “Arşı su üzerindeyken...”⁶⁹ (Mealinde olan, Hud sûresinin yedinci) “âyeti, şu madde-i esîriyeye işaret eder ki, Cenab-ı Hakk’ın Arş’ı, su hükmünde olan şu esîr maddesi üzerinde imiş. Esîr maddesi yaratıldıktan sonra, Sâni’in ilk icadlarının tecellisine merkez olmuştur. Yani esîri halk ettikten sonra, cevahir-i ferd’e kalbetmiştir”⁷⁰ diyerek yaratılışın diğer safhaları için, Rahman sûresi 29. âyetini örnek gösterir.

66 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 237.

67 Nursi, *Sözler*, 933.

68 Nursi, *İşârâtü'l-İcâz*, 328.

69 Hûd 11/7.

70 Nursi, *İşârâtü'l-İcâz*, 329.

Çünkü Rahman sûresi 29. âyette işaret edildiği gibi Zat-ı Akdesin 'her an yeni bir şe'n'de/işte' olmasına binaen, o ilk yaratılan cevhereye her an farklı farklı tecelliler ile halk ve icadın yeniden yeniye, devam ettiğini söyler.

Bediüzzaman her zaman sitayişle bahsettiği o Zâtların görüşlerinin de bir mütemmimi sayılabilecek şimdiki zamanla beraber mebde ve mead ile ilgili, daha birçok müşahhas yaratılış örnekleri verir.

Ve 'Esmanın eşya ayinesindeki tezahürleri' muvacehesinde, şimdiki zamanla beraber, mebde ve meadı da ihata eden daha dinamik ve aktif olan, birçok yaratılış tarifleri yapar. Özellikle Rahman sûresi 29. âyetine atfen yapmış olduğu tefsirlerinin birisinde:

"Zât-ı Akdes kâinat kitab-ı kebirini ve mevcudatın muhtelif mektubatını ânen fe-ânen tazelandirmek; yani yeniden yeniye manidar yazmak; yani bir tek sahifede ayrı ayrı binler mektubatı yazmak ve herbir mektubu, Zât-ı Mukaddes ve Müsemma-yı Akdes'in nazar-ı şuhuduna izhar etmekle beraber; bütün zîşuurun nazar-ı mütalaasına göstermek ve okutturmak iktiza"⁷¹ ettiklerini söyler.

Esmâ ve Sıfat Tecellilerinde, İlim ve Kudret Daireleri

Risale-i Nur Külliyyatında 'Esmanın eşya ayinesindeki tecelli ve tezahürleri' veya yaratılışın mahiyeti ve farklı merhaleleri en çok, "mevcudatın daire-i ilimden daire-i kudrete çıkmaları" veya "daire-i kudretten daire-i ilme geçiş" cümleleriyle ifade edilir.

Mesela: *Mektubat*'ta geçen bir cümlede; "Cenab-ı Hak öyle bir Kadîr-i Mutlak'tır ki; adem ve vücud, kudretine ve iradesine nisbeten iki menzil gibidir.(mevcudatı) gayet kolay bir surette oraya gönderir ve (oradan) getirir"⁷² der.

Şualar'daki benzer bir cümlede ise 'Esmanın eşya ayinesindeki tezahürü' şöyle izah edilir: "Eşyanın icadı, ya ademden olur, (İbda) veya terkib suretinde sair anasırdan ve mevcudattan toplanır. (inşa).. Onun ilminde suretleri ve vücud-u ilmileri bulunan eşyaya vücud-u haricî vermek ve zahir bir ademden çıkarmak ise:

- Bir kibrit çakar gibi,
- Veya göze görünmeyen bir yazı ile yazılan bir hattı göze göstermek için, gösterici bir maddeyi üstüne geçirmek ve sürmek gibi,
- Veya fotoğrafın âyinesindeki sureti kâğıt üstüne nakleden kolay ameliyat gibi,

71 Nursi, *Mektubat*, 408.

72 Nursi, *Mektubat*, 94.

Gayet kolay bir surette Sâni'in ilminde plânları ve programları ve manevî miktarları bulunan eşyayı, "Emr-i Kün Feyekûn" ile adem-i zahirîden vücud-u haricîye çıkarır"⁷³ der.

Varlığın ilim dairesinden, kudret dairesine geçişinde, 'ibda' ve 'inşa' ayrımı

Zât-ı Âkdesin: "ilm-i ezelfsinin âyinesinde bulunan mahiyet-i eşya ve suver-i mevcudata gayet sühuletle, kudret onlara vücud-u haricî giydirir ve âlem-i manadan âlem-i zuhura getirir, gözlere gösterir."⁷⁴ Cümlesine göre; hâdis olan eşyanın, Zât-ı Âkdesin ilm-i ezelfsinin bir âyinesi olan 'A'yan-ı sabitede' var oluşları, eşyanın 'melekûtî' boyutunu oluşturur.

Mülk boyutunda ise; eşyanın vücud-u ilmiden, vücud-u haricîye çıkışının ilk safhası, 'ibda' boyutu olarak tanımlanırken, daha sonraki süreçleri ise 'inşa' boyutu olarak ifade edilir.

Mesela: Hûd sûresinin yedinci ayetini bir nevi şerhi mahiyetinde olan ve yukarı kısımlarda nakledilen bir Hadis-i Şerifte; 'semanın dondurulmuş veya durdurulmuş' ilk hâli 'Mevc-i mekfûf' tabiriyle ifade edilmiştir. Bu tefsire göre eşyanın 'Mevc-i mekfûf' kısmı, varlığın 'ibda' boyutunu, oluştururken;

Rahman sûresi 29. âyette işaret edilen, Zât-ı Akdesin, kâinat kitab-ı kebirini ânen fe-ânen tazelandirerek; yani yeniden yeniye manidar yazması, ise varlığın 'inşa' boyutunu oluşturduğu şeklinde anlaşılabilir.⁷⁵

Bu ikili yaratılış sistemi bu dünyaya ait olup, âhiretteki yaratılış ise: "Hikmetten ziyade kudret ve rahmetin tezahürleri (olduğu) için maddeye ve müddete ve zamana ve beklemeye ihtiyaç" olmadığından 'inşa' boyutunun değil, orada 'ibda' boyutunun müstemir bir kaide ve bir esas olduğu belirtilir.⁷⁶

Ene ve Zerrenin Ziddiyetin Cihetiyle Müsavatı ve Vücut Mertebeleri

Risale-i Nur Külliyyatında esma ve sıfatlara âyinedarlık noktasında, ene ve zerrenin müsavatlarının en mühim özelliklerinden biriside:

73 Nursi, *Şualar*, 48-49.

74 Nursi, *Lem'alar*, 583.

75 Nursi, *Lem'alar*, 582-583.

76 Nursi, *Sözler*, 169.

- Zıddiyet cihetiyle eşit oluşları ve
- Vücut mertebelerinin benzerliğidir.

Çünkü yaratılmış olan Ene ve zerrenin varlık ve vücut mertebeleri çok farklıda olsa, esma ve sıfatlara zıddiyet noktasındaki ayinedarlıkta eşittirler. Aynen “mahlukatın, mabudiyetten uzaklık noktasında müsavi (ve) mahlukiyet nisbetinde bir”⁷⁷ olmaları gibi, ‘Ene ve zerrenin’ mahiyetindeki ‘zıddiyet’de Hâlık ile mahlûk arasındaki, en büyük ortak paydadır. Çünkü:

- Zât-ı Akdesin; kıdem ve bekası, vacibü-l vücud olması ve kendi varlığı ile var olması gibi sıfatlarının iktizası olan, yaratılmamış ve zaruri varlık olmasına mukabil;
- Zerrenin mümkünattan olup, yaratılmış ve hâdis olması, kendi varlığıyla var olmadığı ve daima başkasının varlığıyla var olmak zorunda olması, zıddiyetin en zirve noktasıdır.

Hz. Bediüzzaman, olmasıyla olmaması müsavi olan imkân dairesindeki mümkün varlıkları vücut mertebeleri itibarıyla ikiye ayırarak;

- Vücut-u nisbi ve farazi kısmına ‘ene’ der.
- Vücut-u harici denilen ve cismanî ‘zerrelerden’ yaratılan eşyanın tamamına ise ‘tabiat’ der.

Yukarı sahifelerden buraya kadar ‘Enfüsi âlemdeki zıddiyet cihetiyle ayinedarlık’ bahsi ile ilgili iktibaslarda, Ene ve enaniyetin mahiyetini ve ne olduğunu izah eden tespitleri, tekrar özetle ifade edecek olursak; Ene ve Enaniyet:

- Cenab-ı Hakk’ın sıfât ve esması; muhit, hududsuz, şeriksiz olduğu için, Onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve hiss olunmaz.
- Öyle ise hakikî nihayet ve hadleri olmadığından, Farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da enaniyet yapar.
- Kendinde bir rububiyet-i mevhum, bir mâlikiyet, bir kudret, bir ilim tasavvur eder; bir had çizer. Onun ile muhit sıfatlara bir hadd-i mevhum vaz’eder.
- “Buraya kadar benim, ondan sonra onundur” diye bir taksimat yapar. “Bu haneye mâlik olduğum gibi, Hâlık da şu kâinatın mâlikidir” cümleleriyle özetlenebilir.

Ene ve zerrenin Zıddiyet cihetiyle ayinedarlıkta zirve olma sebeplerinden birisi de, en çok esma-i ilahiyeye ayine olacak bir şekilde yaratılan mahiyet-i câmialarıdır. Görebilenler için ‘Ene ve zerre’ kendi görünen ve bilinen küçücük varlıklarının ve zahiri mahiyetlerinin aksine, sonsuzluğa açılan bir kapı veya bütün kâinata denk uçsuz

77 Nursi, *Lem’alar*, 201.

bucaksız bir ‘umman’ gibi olduğunu, Muhyiddin-i A'râbî şiir diliyle gayet veciz bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

“Muhyiddinem, dervişem
Hak yoluna girmişem
On sekiz bin âlemi
Bir zerrede görmüşem”⁷⁸ demiştir.

Benlik Perdeleri ve Mutlak Benlik

Hz. Bediüzzaman Otuzuncu Sözde verdiği temsilde, ‘Enenin’: “Buraya kadar benim, ondan sonra onundur” diye bir taksimat (yaptığını ve ben) “Bu haneye mâlik olduğum gibi, Hâlık da şu kâinatın mâlikidir” örneğinde, ‘Benlik’ duygusunun verilmesini ve varlık sebebini, Ulûhiyet ait şununun, yani isim ve sıfatlarının bilinmesine ve tanınmasına bağlamıştı.

Fakat verilen temsilde zahiren ve farazîde ol, Ulûhiyet tasavvurunun sınırlılığı veya sınırlandırılmasına imkânî bir hâl varmış gibi veya yoruma açık bir ihtimal ve hâl varmış gibi görünüyor.

Çünkü temsildeki ‘ene’ bu malikiyet iddiasıyla adeta, İlahi hürriyeti sınırlama anlamına gelebilecek bir hak iddia ederek, mülk üzerinde mutlak malikiyet ve hâkimiyete karşı bir ‘muhalefet’ ve ‘zıddiyet’ arz eden tavır ve hâl içine girdiği görülüyor. Bu farazî tasavvur, sınırlı Ulûhiyet düşüncesine sanki imkân tanıyan açık bir vaziyet gibi görünüyor. Bu ihtimal ile ilgili;

Muhammed İkbâl eserlerinde bu endişeye gerek olmadığını söyleyerek, sınırlı Ulûhiyet endişesini izale eden şöyle bir izah getirir:

‘Mutlak vücut’ ve varlık sahibi Allah olduğu gibi ‘mutlak benlik’ de Allaha aittir. Mutlak benlik sahibi olan Allah maddenin en alt düzeyi olan atomdan (zerreden) insana kadar uzanan bütün varlık mertebelerinde bir benlik yaratır.

Farklı derecelerde gerçekleşen bu benlik dünyada en yüksek derecesine insan varlığında ulaşır. İnsanın mutlak bene en yakın varlık oluşunun sebebi budur. Kudret sıfatından gelen bu nisbî benliklere, Cenab-ı Hakk kendi sıfatlarından bazı numunecikler verir. Bu benlikler nisbî ve zıfâ olup birçok kayıtlar ile sınırlı varlıklardır. Bu benlik veya hürriyeti, ilahi hürriyete karşı bir tehdit unsuru veya muhalefet objesi olarak görmek doğru değildir.

78 Selim Gündüzalp, “İnce Bir Mesele”, 20 Temmuz 2022 tarihinde erişildi, zaferdergisi.com/makale/10415-ince-bir-mesele.html.

Çünkü bu benlikler dışarıdan değil de, bizzat İlahi zatın kendi tercih ve tayin ettiği benlikler olduğu için sınırlı bir Ulûhiyet tasavvuruna sebep olmazlar. Çünkü onlar kendi başına var olan mutlak benliğe karşı duran muhalefet unsurları değil bilakis birer sünnetullahlardır.⁷⁹

Risale-i Nur külliyatında bu ‘sünnetullahın’ küllî bir kanun olduğu ve İlahi Zâtın bu âlemi kanunlar ile sevk ve idare ettiği belirtilir.

Bu külli kanunun bir veçhi olan müşahhas ve mücerred varlıkların vücudları ve sıfatları hiçlikten yokluktan âdemden veya ‘âdem-i sıraftan’ yaratılmasına, yokluk karanlıkları üzerine vücut nurlarını ‘sermek’ veya ‘serpmek’ kelimeleriyle ifade edilir.

Buna göre, hiçlik, yokluk, âdem veya âdem-i sırf üzerine serilerek ve serpilerek yaratılan, maddi ve manevi mevcudatta görünen ‘taayyün veya teşahhusu; benlik ene ve enaniyet’ olarak anlamak mümkün görünüyor. *Şualar*’da bu ‘taayyün’ veya ‘teşahhus-ta’ görünen ‘benlikler’ ‘teşahhusat-ı İlahiyeyi’ veya ‘şahsiyet-i İlahiyeyi’ derecelerine göre temsil ederek gösteren ‘ayineler’ olarak tarif ve tavsif edilir.⁸⁰

Bediüzzaman’ın Otuzuncu Söz’de ‘benlik’ için verdiği temsil ile Muhammed İkbalin mutlak benlik ve izafî benlik ile anlattığı ‘ene’ veya ‘enaniyet’; ifadeleri az farklı da olsa mahiyet itibariyle aynıdır.

Çünkü esas itibariyle ene; “bir vâhid-i kıyasî olup, evsaf-ı rububiyet ve şuanat-ı ulûhiyetin bilinmesi (için var edildiği) Fakat vâhid-i kıyasî, bir mevcud-u hakikî olmak lâzım (olmayıp) Belki hendesedeki farazî hatlar gibi, farz ve tevehhümle bir vâhid-i kıyasî teşkil (edilebildiği fakat) ilim ve tahakkukla hakikî vücudunun lâzım”⁸¹ olmadığı üzerinde durulur.

Ayrıca Risale-i Nur Külliyatında ‘ene’ ile ilgili şu farklı tarif ve tanımlamalar yapılır:

- “Mahiyet-i insaniyedeki ene; hassas bir mizan ve doğru bir mikyasdır.
- Muhit bir fihriste ve mükemmel bir harita ve câmi’ bir âyine ve kâinata güzel bir takvim, bir ruznamedir”⁸²

- “İnce bir elif, bir tel, farazî bir hattır.”⁸³

- “Mahiyeti harfiyedir. Yani başkasının manasını taşıyor, fehmeder.
- Vücudu, tebaîdir. Yani başka birisinin vücudu ile kaim ve icadıyla sabittir, itikad eder.

79 Mehmet S. Aydın, “Muhammed İkbal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22 (Ankara: TDV Yay., 2000), 19.

80 Nursi, *Şualar*, 9-10.

81 Nursi, *Sözler*, 725.

82 Nursi, *Sözler*, 728-729.

83 Nursi, *Sözler*, 728.

• Mâlikiyeti, vehmiyedir. Yani kendi mâlikinin izni ile; surî, muvakkat bir mâlikiyeti vardır, bilir.

• Hakikatı, zılliyedir. Yani, hak ve vâcib bir hakikatın cilvesini taşıyan mümkün ve miskin bir zıllıdır.”⁸⁴

Enenin Önünde Zulmanî ve Nuranî Perdeler

Bediüzzaman birçok hadis kaynaklarında rivayet edilen “Cenab-ı Hak yetmiş bin hicab arkasındadır”⁸⁵ hadis-i şerifindeki ‘yetmiş bin’ rakamının çokluktan kinaye olduğunu belirttikten sonra bu hicabların ‘zulmanî, nurani, yani maddî ve ekvanî ve esmaî ve sıfâtî (gibi) yetmiş binler”⁸⁶ olduğunu söyler.

Miraç bahsinde bu; "Yetmiş bin perdenin, berzah-ı esma ve tecelli-i sıfât ve ef'al ve tabakat-ı mevcudat”⁸⁷ oluşunu ilave eder. Bizim bahsimizin bu bölümü ‘maddî ve ekvanî’ veya ‘tabakat-ı mevcudat’ tabir edilen tenteneli perdelerin, esma ve sıfat tecellilerine, ‘zıddiyet’ cihetiyle ‘ayinedarlık’ eden ‘cismanî’ kısmıdır.

Bediüzzaman, âlemdeki ‘maddî ve ekvanî’ perdelerin, zahirî ve sathi nazarlara, ‘tabiat’ ve ‘tesadüf’ gibi, görünmelerinin hakikat-i halde “cehlimizi örten gizli bir hikmet-i İlahiyenin perdesi”⁸⁸ olduğunu belirttikten sonra;

“Âlem-i maddiyat ve şehadetin, âlem-i melekût ve ervah üstünde serpilmiş tenteneli bir perde”⁸⁹ veya gölge gibi serildiğini söyleyerek, bu gölge ve perdelerin, mahiyet ve hakikati ile ilgili olarak da muhakkikîn-i evliyadan şu iktibası yapar:

“Hakikî hakaik-i eşya, esma-i İlahiyedir. Mahiyet-i eşya ise, o hakaikın gölgeleridir.”⁹⁰ Kendisi buna ilaveten mevcudatta görünen her şeyin, cilve-i esma-i hüsnanın çok perdelerden geçmiş gayet zaîf ‘gölgeleri veya gölgelerinin gölgeleri’⁹¹ olduğunu ekler.

Yukarıda zikredildiği gibi Bediüzzaman önce bu perdelerin, gölgelerin veya hicapların bazılarının ‘zulmanî, bazılarının da ‘nuranî’ olduğu tesbitini yapar. Sonrada marifetullah yolculuğunda ‘Mahiyet-i eşyanın’ kâmil manada bilinmesi ve idrak edilmesi

84 Nursi, *Sözler*, 730.

85 Nursi, *Sözler*, 277.

86 Nursi, *Sözler*, 278.

87 Nursi, *Sözler*, 772.

88 Nursi, *Sözler*, 924.

89 Nursi, *Sözler*, 686.

90 Nursi, *Sözler*, 853.

91 Nursi, *Lem'alar*, 42.

için, ‘zulmanî’ perdelerin, ‘nurani’, perdelerle inkilab ettirilebileceğini veya ortadan kaldırılmasının mümkün olduğunu söyleyerek, bunun için eserlerinde özetle şu şartları sayar:

1. Allah’ın esma-ı hüsnâ, sıfat ve şuanatına ve tecellilerine, Allah canibinden bakmak lâzım gelir. Bu bakış ise ancak nur-u imanla olabilir. Eğer mümkinat cihetinden cüz’î fikir ve müşteri nazarıyla bakılırsa, bu nazarın;⁹² hakikatı i’lam ederek Kâinata tecelli eden sıfât-ı mutlaka-i muhitayı alıp zihne ilka edemez...⁹³

2. Cânab-ı Hakkın yaratmış olduğu mahlûkat ve ‘Masnuatın arkasında (zulmanî ve nurani) yetmişbin perdeler vardır. Hâlıkın bütün masnuatı def’aten bir nazarda görünebilirse, siyah perdeler ortadan kalkıp, nuranîlerin⁹⁴ kalacağını söyleyerek şu müşahhas misali verir:

3. “İşte eğer bütün rûy-i zemindeki ağaçların lisan-ı hallerini birden dinleyebilse
بِسْمِ اللَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ hazinesinde ne kadar güzel cevherler bulunduğunu göreceksin, anlayacaksın⁹⁵” der.

Bu üç paragrafta ‘zulmanî’ perdelerin kaldırılarak, ‘Mahiyet-i eşyanın’ kâmil mana- da bilinmesi ve idrak edilebilmesi için dikkat çeken en önemli cümleler:

- Esmâ-ı hüsnâ, sıfat ve şuanatın tecellilerine, Allah canibinden bakmak.
- Mümkinat cihetinden, müşteri nazarıyla ve cüz’î fikir ile bakmamak.
- Küll-i bir nazar ile Hâlıkın bütün masnuatına def’aten birden bakmak veya dinlemek.

Bu esaslar muvacehesinde âleme ve eşyaya bakılabiliyorsa, cüz’î nazarın küllîleşek, siyah perdelerin (yani, zıddiyet arz eden zulmanî perdelerin) ortadan kalkıp nuranileşerek ‘Mahiyet-i eşyanın’ kâmil manada idrak edilebileceği; çünkü ‘Nur ve nuraniyatın, kendisini gösterdiği gibi başkasını göstermesi’ hakikatine binaen, eşyanın mahiyetinin hakıyla bilineceği ve görülebileceği belirtilir.

Ene ve zerrenin zıddiyet cihetiyle ayinedarlığında zât ve sıfat ayırımını yapılmı- sıdır:

Yukarı bölümlerde geçen bir hadîs-i şerifte Cenab-ı Hakk’ın: Ben; “Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinatı) yarattım” Buyurduğu nakledilmişti.

92 Nursi, *İşârâtü'l-İcâz*, 296.

93 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 173.

94 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 283.

95 Nursi, *Sözler*, 913.

İslâm Âlimleri, Cenab-ı Hakk zamandan ve mekândan münezzehtir olduğu için, hadîste geçen, “Gizli bir hazine idim” ifadesini, “Gizli bir hazineyim” şeklinde anlamak gerektiğini, buradaki “idim” kelimesinin zamanı ifade etmediğini önemle belirtmişlerdir.”⁹⁶

Bununla beraber, Zâriat sûresini tefsir eden, “Bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinatı) yarattım” hadîs metni ile Cenab-ı Hakkın her türlü ihtiyaçtan münezzehtir ve mukaddes oluş hakikati ve esası, ‘Bilinmek istemesiyle’ nasıl te’lif edilebileceğini akla getirmiştir. Risale-i Nur Külliyyatında bu soruya verilen cevaplar iki şıkta tahlil edilir. Bunlardan:

Birincisi, ‘Görmek ve görünmek sırrıdır’, yani: “Her kemal ve cemal sahibi, fitraten cemal ve kemalini görmek ve göstermek istemesi sırrınca; o muhtelif esma dahi, daimî ve sermedî oldukları için, daimî bir surette Zât-ı Akdes hesabına tezahür isterler.”⁹⁷

Bu cümlede akla gelen mukadder soruya verilen cevapta en dikkat çeken nokta ‘Bilinmek ve görünmenin’ irade edilmişinde, Zât ve Sıfat ayırımının yapılmasıdır.

İkincisi; Çünkü Zât-ı Akdes ‘bilinmek ve görünmek’ gibi her türlü ihtiyaçtan münezzehtir olmakla birlikte esma, sıfat ve şûunatının, mahiyet ve hakikatleri ‘görünmeyi ve bilinmeyi’ iktiza ve istilzam ettikleri belirtilir. “Nasıl ki Güneş ziya vermeksizin mümkün değildir”⁹⁸ aynen öylede, “Kudret-i İlahiye (dahi) âlem-i ekberde, şaşaalı bir surette haşmet-i rububiyetini”⁹⁹ göstermeksizin mümkün değildir, denilerek şu diğer örnekler verilir:

“Esmâ-i İlahiyenin iktiza ve istilzam ettikleri hâlâtı gösteriyor ki, meselâ: Rahîm ismi şefkat etmek ister, Rezzak ismi rızık vermek iktiza eder, Latif ismi lütfetmek istilzam eder ve hâkeza bütün esmanın birer birer muktezası vardır. İşte herbir zî-hayat hayatıyla ve vücuduyla o esmanın muktezasını gösterir.”¹⁰⁰

Bu tesbit ve izahatlara göre, ‘Ene ve Zerrenin’ zıddiyet cihetiyle ayinedarlığının doğru okunabilmesi ve anlaşılması için, Hz. Üstadın dikkat çektiği zât ve sıfat ayırımını yapılmasıdır: Çünkü ‘Ene ve Zerrenin’ zıddiyet cihetiyle ayinedarlığı, ‘Zat-ı Akdes’e’ nisbetle değil, ‘Esmâ ve Sıfatlara’ nispetledir.

Bahsin daha iyi anlaşılabilmesi için, *İşârâtü'l-İcâz*'daki Sıfatların ‘Zat-ı Akdes’e’ olan nisbetine kısaca temas edeceğiz.

96 İbrahim Hakkı Aydın, “Kenz-i Mahfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: TDV Yay., 2000), 258.

97 Nursi, *Mektubat*, 779.

98 Nursi, *Sözler*, 97.

99 Nursi, *Mektubat*, 334.

100 Nursi, *Mektubat*, 416.

İşârâtü'l-İ'câz'daki sıfatların Zât-ı akdesi olan nispeti ile ilgili bahis, celali ve aynı sıfatlar, Cemali ve kemali sıfatlar ve de Fiili sıfatlar olarak, üç ana başlık altında tahlil edilir. Bediüzzaman Hz. bu bölümde özetle şöyle der:

1. Zât-ı Akdesi selbi yani menfi cihetle niteleyen, Celali/Aynı sıfatlar: vücud, kıdem, beka, vahdaniyet, muhalefetün lil havadis, kıyam-ı binefsihidir. Bu selbi ve tenzihi sıfatlar; Zât-ı akdes ile aynileştirerek Zât'ın aynı olduğunu,

2. Zât-ı Akdesi müsbet cihetle niteleyen, Cemali/kemali sıfatlar: hayat, ilim, irade, kudret, sem, basar, tekvidir. Bu Cemali/kemali sıfatlar için: Zât'ın ne aynı ne gayrı olduğunu.

3. Zât-ı Akdesi Fiili cihetle niteleyen sıfatlar: Tahlik (yaratmak), imate (öldürmek), terzik (rızkılandırma), inam (nimetlendirme) gibi.. Fiili sıfatlar için ise; onların mahlûkat ve masnuata baktıklarını söyler.¹⁰¹

Bu tasnife göre; Cenab-ı Hakk'ın:

- Fiilî sıfatları doğrudan mahlûkat ve masnuata bakar.
- Zât'ın ne aynı ne gayrı olan hayat, ilim, irade, kudret, sem, basar, tekvin, gibi Cemali /kemalî sıfatlar, hakiki ve mutlak anlamda Zât-ı Akdesde bulunur. Fakat mecazi ve nisbî anlamda masnuat ve mahlûkata da verilmiştir.
- Fakat Zât'ın aynı olan vücud, kıdem, beka, vahdaniyet, muhalefetün lil havadis, kıyam-ı binefsihi gibi selbî ve tenzihî sıfatlar, sadece ve sadece Zât-ı akdesi baktığı ve ona has olduğu için masnuatta ve mahlûkatta bunların karşılıkları yoktur.

Bu tespitlere göre: 'Ene ve Zerrenin zıddiyet cihetiyle ayinedarlığı, Cenab-ı Hakk'ın, Celali/Aynı sıfatlarının değil, Cemali /kemali ve Fiili olan sıfatlarının mecazi ve nisbî anlamları cihetiyedir.

Çünkü 'Zât'ı Akdesin' ve Zât-ı Akdesi ait olan Celali/Aynı sıfatlarının, zıtlarının dahi olmadığı *Sözler*'de şöyle ifade edilir.

“Zât-ı Akdes-i İlahî'nin şeriki, naziri, zıddı, niddi olmadığı gibi، لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ، وَ لَهُ الْمَثَلُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ سırrıyla sureti, misli, misali, şebihî dahi olamaz. Fakat الْأَعْلَى فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ سırrıyla, mesel ve temsil ile suunatına ve sıfât ve esmasına bakılır.¹⁰²

101 Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, 34.

102 Nursi, *Lem'alar*, 179.

Yani Zât' ve Zât-ı Akdes'e ait olan Celali/Aynî sıfatlarının değil, Cemali /kemali ve Fiili olan sıfatlarının mecazi ve nisbi anlamları cihetiyle 'Ene ve Zerrenin' zıddiyet cihetiyle ayinedarlığı mülahaza edilebilir.

Çünkü "Sâni'-i Kâinat, elbette kâinat cinsinden değildir. Mahiyeti, hiçbir mahiyete benzemez."¹⁰³

Sonuç

Ben; "Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (Kâinatı) yarattım" mealindeki hadîs-i şerifte ifade edildiği gibi; Zât-ı Âkdes, her cihetle muhit, mutlak ve kadim olan isim ve sıfatlarının tecellileri ve tezahürleri ile enaniyet ve zerrat gibi zıddiyet ayinelerinde, bizlere kendini zaman ve mekân kayıtları altında, tanıttırmayı ve bildirmeyi irade etmiştir.

'Ene ve zerre'nin zıddiyet cihetiyle ayinedarlığı' ana başlığı ve 'nefis, enaniyet, cismaniyet, zıddiyet, ayinedarlık, mülk ve melekût' gibi alt başlıklar altında bu dünyaya gelişimizin asıl gayesi ve kulluğumuzun bir nevi kilometre taşları olan bu kavram ve mefhumları anlama gayretiyle mezkûr kudsî davete bu mütevazî çalışmamızla karıncanın hacc yolculuğu misali icabet ettik.

Metin içerisinde 'kitap ve sünnetten' naklettiğimiz kudsî hakikatlerin, binler mâna tabakalarından bir mânasını idrakimiz nispetinde müzakere ederek anlamaya ve anlayabildiğimiz kadarını da eksiği ve kusuruyla ifade etmeye çalıştık.

Bu çalışmamızda, isabet ettiğimiz kısımların bir duaya vesile olması, dikkatimizden kaçan eksik, kusur ve hatalı kısımları için ise hatırlatma, ikaz, tashih ve tekmil edilmesi düşünce ve temennisiyle sizlerle paylaşıyorum.

Burada müzakere edilen mesail tamamen halledilmiş, hitama ve kemâla erdirilmiş bir çalışma olmayıp, belki bir ömür boyu sürecek olan kulluk yolculuğumuzda, ne kadar çok sorumluluk ve mesuliyetimiz olduğunu fark etmek ve hatırlatma adına bir gayret bir dua ve temenninin adıdır.

103 Nursi, *Mektubat*, 357.

Kaynakça

1. Arabi, Muhyiddin İbn. *Fütûhat-ı Mekkiye*. Trc., Selahaddin Alpay. İstanbul: Esmâ Yayınları, 2001.
2. Aydın, İbrahim Hakkı. "Kenz-i Mahfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 258-259. Ankara: TDV Yay., 2000.
3. Aydın, Mehmet S.. "Muhammed İkbal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 17-23. Ankara: TDV Yay., 2000.
4. Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. 6. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.
5. Gazâlî. İmam-ı. *Mearicül-Kuds*. Trc., Yaman Arıkan. İstanbul: Erkin Matbaası, 1971.
6. Gül, Ekrem Sefa. "Âlemin Hudûsü, Tikellerin Zamansallığı ve Değişebilirliği ile İnsan Özgürlüğü Bağlamında İlâhî Sıfatların Ezeliği". *Kader* 16 (2018): 129-156.
7. Gündüzalp, Selim. "İnce Bir Mesele". 20 Temmuz 2022 tarihinde erişildi. zaferdergisi.com.
8. Konuk, Ahmed Avni. *Mesnevi-i Şerif Şerhi*. 1. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009.
9. Nursi, Bediüzzaman Said. *Arapça Mesnevî-i Nurf*. Trc., Ümit Şimşek. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
10. _____. *Asa-yı Musa*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
11. _____. *İşârâtü'l-İcâz*. Trc., Abdülmecid Nursi. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
12. _____. *Lem'alar*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
13. _____. *Mektubat*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
14. _____. *Mesnevi-i Nuriye*. Trc., Abdülmecid Nursi. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
15. _____. *Muhakemat*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
16. _____. *Sözler*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
17. _____. *Şualar*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.
18. Oruç, Ömer Asaletin. 11 Ağustos 2021 tarihinde erişildi. derinakintilar.com.
19. Risale Haber, "Allah kâinatı yaratmadan önce ne yapıyordu?". 18 Mayıs 2022 tarihinde erişildi. risalehaber.com.
20. Sağlam, Bahaeddin. "Marifet-i İlahiye ile İlgili Üç Önemli Not". 20 Temmuz 2022 tarihinde erişildi. turkish-media.com
21. Sorularla Risale, "'Benlik (ene)' ve 'enaniyet'in farkı nedir; 'nefis' ile 'ene' aynı şey midir? Bir şeyi kabul etmemekle, nefisini temize çıkarmak aynı şey midir?". 18 Mayıs 2022 tarihinde erişildi. sorularlarisale.com.
22. Sorularla İslamiyet. "Peygamberimiz'in 'Ya Rabbi eşyanın hakikatını bana göster' diye dua etmesini nasıl anlamalıyız, eşyanın hakikati nedir?". 18 Mayıs 2021 tarihinde erişildi. sorularlaislamiyet.com.
23. Topaloğlu, Bekir. "Hâlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 303-304. Ankara: TDV Yay., 1997.
24. Yalsızuçanlar, Sadık. "Varlık Müslimdir". *Köprü* 91 (Yaz 2005).